

Irodalmi Szemle.

Háromszék önvédelmi harcza 1848—49.

Irta *Nagy Sándor*, volt tüzér-főhadnagy, hídvégi lelkész. 23 képpel. Kolozsvárt Gombos Ferencz könyvny. 1896. Szerző sajátja. 8. r. 175 l. Okmánytár, tartalom, sajtóhibák, CVIII. l.

Nagy Sándor e műve, mint ő maga az előszóban elmondja, nem lép nagy igényekkel az olvasó közönség elé; szerző azért vállalkozott leginkább megírására, mert 1848—49-iki szabadságharcunknak arról a részéről, mely Háromszék területén folyt le, önálló vagy bár töredék munkát — kivéve egyes hírlapi cikkeket — sehol sem fedezhetett fel. Összekeverte tehát jegyzeteit s különböző rendelkezésre álló forrásait „és — mint mondja — meggyűjtván lelkemben, mint a lefolyt eseményeknek többnyire szemtanúja és igénytelen közreműködője, az emlékezet lámpáját: összeállítottam ezeknek nyomán szülőföldem, Háromszék, önvédelmi és szabadságharczának történelmét.

A mű két részre van osztva, I. Történeti rész és II. Okmánytár. Az I. részben ismét három szakasz van: a tulajdonképeni történelmi leírás, rövid élet- és jellemrajzok és a székely tűzéréség első tanítói. Ez utolsó szakasz Szabó Sámuel, az író egykori bajtársa és jelenleg kolozsvári ref. tanár tollából került ki; ugyanő rendezte sajtó alá az okmánytárt is.

A mű futólagos végig lapozásából is látszik, hogy nem hivatásos történetíró munkája, de látszik az is, hogy igazságszerető, hazájáért még az aggkor küszöbén is ifjú hűvel lelkesülő férfi írta.

Az önvédelmi és szabadságharcz tulajdonképeni története csak 96 lapra terjed; ekkora helyen oly nevezetes eseményt, mint Háromszék önvédelmi harcza, minden kíváncsnak megfelelően nem is lehet tárgyalni. Hiszen csak a Háromszék területén lefolyt események elbeszélése is sokkal több tért igényel s hát még azon hatás méltatása, melyet az események az egész szabadságharczra gyakoroltak! Ezen méltatás nélkül pedig Háromszék önvédelmi és szabadságharczának története, nézetünk szerint, mindig csonka marad. Szerző is érzi azt s több helyen megkísérli a háromszéki mozgalmaknak hátterét feltüntetni, de ez csak kísérletnek s nem kidolgozásnak nevezhető.

Eltelkintve azonban ettől, hízelgés nélkül mondhatjuk, hogy Nagy Sándor érdemes munkát végzett. Háromszék önvédelmi harcának sok oly mozzanatát örökítette meg, melyek nélküle, valószínűleg, örökre feledésbe merültek volna, vagy eltorzítva maradtak volna fenn. Különösen figyelemre méltó, tényekkel és bizonyítékokkal támogatott állítása: hogy a háromszékiek a szabadságharc alatt, még a legválságosabb pillanatokban sem csüggedtek el s a január 2-án Heydteval kötött árapataki béke is csak egyesek ténye volt, mely egyáltalában nem felelt meg Háromszék közhangulatának.

Érdemes része a műnek a „rövid élet- és jellemrajzok“, melyekből igen sokat lehetett volna a tulajdonképeni történetbe beilleszteni, úgy a történelmi rész, mint az egyének előnyére.

Sok, eddig ismeretlen, vagy csak hiányosan ismert adatot foglal magában az okmánytár.

Összefoglalva az elmondottakat: nézetünk szerint még most sincs Háromszék önvédelmi harca úgy megírva, a mint azt, bizonyára, maga a szerző is óhajtáná, de ezt a művet, mint igen fontos forrásmunkát fogja becsülni bárki írja is meg az óhajtott nagy művet.

Mint ilyent, ajánljuk az olvasó közönségnek.

d.—

Alsófehérmegyei Évkönyv.

Az alsófehérmegyei történelmi régészeti és természettudományi egyeslet nyolczadik Évkönyve 1 tervrajzzal és 3 képpel. A választmány megbízásából szerkeszti *dr. Kórodi Péter* theologiai tanár, egyleti első titkár. Kiadja az alsófehérmegyei történelmi, régészeti és természettudományi egyeslet. Gyulafehérvárt 1896.

A czimben foglalt egyesület VIII. Évkönyvében ismét azzal az írói törzskarral találkozunk, melynek az egyeslet keletkezését és sikeres tevékenységét köszönheti. Veszely Károly veterán historicusunk¹ „A portai adó Erdélyben a nemzeti fejedelmek alatt“ czímmel bemutatja a portai adót szállító követnek a XVII. század derekáról származható és hozzá a Cserey Farkas főkormányzáséki tanácsos hagyatékából került utasítását. Nem könnyű feladat vala ez a követség s a szultántól lefelé a fővezér kapuján örökös csauzok és muzsik tarifájának pontos betartása mellett útközben és a követség ideje alatt tanusítandó diplomatiái és financiai eljárás nehéz tudományát valóban tanulni kellett. Az Izabella által 1556-ban megkezdett tíz ezer arany portai ajándékból I. Rákóczy György idejéig már 15 ezer rendesen bekövetelt adó nőtte ki

¹ Az erdélyrészi történetírók érdemes veteránjának, a ki kolozsvári plébánossága idejéből s úgymint a róm. kat. igazgató-tanácsi ülések jegyzője kedves emléket hagyott maga után, november 4-én bekövetkezett elhalálózásáról épen e sorok reviziója közben őszinte részvételt értesülünk. A megboldogult a Gyulafehérvári Lapok szerkesztésével is maradandó szolgálatakat tett volt történetírásunknak. T. G.

magát, sőt idővel az eredeti összeg háromszorosával sem igen elégedtek meg s a kényes diplomatiái küldetések sikere az ajándékok nyomtatékától függött rendszeren. Makkai Domokos, a fájdalom időközben elhalt jeles tanár, Páriz Pápai Ferencz fiainak írói és életrajzát befejezi. A kiváló tudós három fia u. m. Ferencz, András orvosi pályára, Imre tanárnak készültek s nemcsak atyjuk, de az erdélyi főurak is nagy reménységet fűztek jövőjükhez. Ferencz fiát 10 éves korában német szóra N.-Szebenbe küldte, majd orvosi pályára készült s a frankfurti 80 frtos stipendium mellett a „szent gyülekezet“ 80, az ország 200 arany, Teleky József 200, Alvinczi Gábor és Mihály, Inczédi József 100—100 frttal segítézték. Olyan tekintélyes összeg, a minőben ma sem igen részesülnek ifjaink s az apa érdemeinek olyatén méltatása, a minőre ma példával alig is rendelkezünk. 1711—19-ig a frankfurti, lipcei, hallei egyetemeken tanulva, mint doctor a leydai egyetemen öregbité ismereteit. Kiváló tehetségeinek az enyedi tanulók részére ott rendszeresített stipendiumot köszönhetik. Az 1704 és 1709-ben a Rákóczy mozgalmakban elpusztított enyedi collégium részére is általa eszközöltették a gyűjtést s az Angliában szerzett adományok is az ő érdemét képezik, habár a gyűjtött pénz egy részét haza térteben börzei szerencsepróbáival el is vesztette. Utóbb nagy tekintélyben emelkedett s 1737-ben halt el. A második fiú Imre 1716. májusban utazott „külországokra“. Utóbb tanár N. Enyeden.

Páriz Pápai András atyjának kedvence Frankfortban szerezte orvosi diplomáját; de könnyelmű, ingatag jellemű ember vált belőle s mindenkitől elhagyatva halt el Kolozsvárt 1763-ban.

Az öreg Páriz Pápai irodalmi munkásságának súlypontja is az orvosi szakra esett. Leghíresebb munkája maig használatban levő *Dictionarium Latino Hungaricum et Hungarico Latinum* 5 kiadást ért. Fiainak irodalmi tevékenysége tartósabb nyomokat nem hagyott.

Csató János alispán s jeles ornithologusunk „Legritkább jelenségek alsófehérvármegye madárvilágában“ cím alatt gyűjteményéből ezeket sorolja fel: 1. *Aquila orientalis* Cab. (keleti vagy pusztai sas) Déleürópa, Közép-Ázsia lakója, melyből hazánkban csak 1 példányt ismerünk. 2. *Melanocoripha leucoptera* Pall. fehérszárnyú pacsirta (Dél-oroszország Szibériából) egyetlen példányt, melyet 1855 december 25 Konezán lőtt. *Syrhaptus paradoxus* Gr. Talpastyuk (hazája a Kirgizpuszta). 4. *Phataropus hyperboreus* L. keskenyecsőrű viztaposó (éjszak) 2 példány Konezáról. 5. *Anser erythropus* L. Törpe lud (éjszaki és izlandi lakós). 6. *Casarea rutila* Pall. Rozsdaszínű rucza (Közép-Ázsia, Afrika, Délország és Görögország).

Dr. Cserni Béla „*Apulum* maradványok“ című VI. közleménye egy alaprajzzal és 3 táblával. A 30 napra terjedő ásatás a közfürdővel szomszédos 3 ház alapfalait tárta ki. Az idáig ismert 102 bélyegvariánsból ez évben is több ismétlődött. Továbbá egy vaslándzsán

kívül bronztű stylus 4 karika, 1 gyűrű, 1 csatt, gomb és egy szobor jobb kezének 10 cm. hosszú ujjá, mind bronzból, került napfényre. Hét agyag méceses közül egyik talpán (ex figurina) STROBILIS, egy másikon CAMNIS bélyeg olvasható. Egy harmadik fedőlapját oroszlanon ülő *Nika* alakja díszíti. 13 bronzérem, 1 terrasigilla szobortörödédek (1 ifjú feje) és egy kőoltár érdemel felemlítést, ezzel a felírással:

MINERVAE
VICTRICI PRO
SAL(ute) DOM(i) NO(rum)
NN AVGG (nostrorum augustorum)
IMP SEVERI imp(eratoris) Severi
ET ANTONINI
CAESARIS
AEL SABINVS Aelius Sabinus
LIBR COS libr(arius) co(n)s(ularis)
V. S. L. M v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Összesen 7 új, a XIII legióra vonatkozó bélyeg került napfényre.

A daciai helytartóság számvevőségi irodájában librarius consularis címmel könyvvezetésre beosztott Aelius Sabinus 196—198 között áldozhatott Minerva vietrisnek, minthogy Septimus Severus fiát Caracallas 196 Antoninus Caesar néven társul fogadta, de 198-ban *Augustussá* emelte.

Dr. Kórody Péter a társulat egy évi működéséről adott kimerítő jelentést. Revétel 558 frt 26 kr., kiadás 556 frt 05 kr. A társulat Lönhárdt Ferencz védnökön kívül 6 tiszteleti, 6 örökös alapító, 10 alapító, 2 tiszteleti elnök, 1 rendes elnök, 1 tiszt. alelnök, 2 alelnök, 1 első, 1 másodtitkár, 1 múzeum és könyvtáros, 1 pénztárnok, 1 ellenőr, 1 ügyész, 40 választm., 9 rendes taggal működik és 22 társulattal áll csereviszonyban. A tiszteleti állások sokasága kissé komikusan hangzik ott, hol mindenki hazafias kötelességének tartoznék ismerni az ilyen vidéki egyesületek támogatását. A tisztikar buzgóságáról s főleg Cserni Béla munkásságáról teljes elismeréssel szólhatunk.

Téglás Gábor.

A finn irodalom története.

(*Handbook of the History of Finnish Literature* (Second and revised edition) by B. F. Godenhjelm of Helsingfors University. Translated from the Finnish (with Notes) by E. D. Butler. London F. H. Butler 1896. Kis 8-rét, IV + 100 ll. Szerző arcképével.)

Tudtunkkal a finn irodalomnak teljes, összefüggő története legelőször magyar nyelven jelent meg, dr. Szinyoyi Józseftől, ki dolgozatát a Kisfaludy-Társaság „Évlapjai”-ban (Új folyam, XIX. kötet) tette közzé. Egy jegyzet szerint dolgozata már 1884 elején készen volt kéziratban, de mielőtt sajtó alá került volna, megjelent ugyanazon év őszén Goden-

hjelmenek jeles finn irodalom-történeti kézikönyve és szerzőnek még volt alkalma egy-két adatot átvenni az új könyvből a magáéba. E kitévő kézikönyvnek nemrég megjelent második és javított kiadása, melyet Butler D. Ede, a magyar akadémia külső és a Kisfaludy-Társaság levelező tagja lefordított angolra. A jelen fordítás tulajdonképen új kiadásnak tekintendő, mert szerző némileg kibővítette a könyvet és a fordító számos érdekes és tanulságos jegyzetet csatolt hozzá azon olvasók számára, kik nincsenek a finn nép szokásaiba, történetébe stb. avatva.

Szinnyei József nagyon helyesen állította, hogy „minket, magyarokat ez a fiatal irodalom — egy ősrégi fának fiatal hajtása — már csak azért is érdekelhet közelebbiől, mert oly nyelven van írva, a mely rokona a magyarnak.“

Nem lehet czélom egy rövid ismertetés szűk keretében az olvasót az összes finn irodalom ismeretébe avatni s azért csakis annak rövid fölemlítésére kell szorítkoznom, a mi nincs meg Szinnyei dolgozatában, vagy pedig nincs meg nagyon bőven még Godenhjelm könyvében sem, ámbár ez több tekintetben bővebb a magyar dolgozatnál. Értem a finn népköltészetet.

A magyar szerző az „irodalom“ szó fogalmát szorosán, hetfőszerinti értelemben fogta föl s azért a finn irodalom kezdetét Agricola Mihály turkui püspök nyomtatott munkáinak megjelenésétől datálja. Ezeket mindenesetre szabad a finn nyomtatás első zsongéinak nevezni, de nem a finn irodalom első zsongéinak, ha t. i. az általános elfogadott szokás szerint a népköltészet termékeit is belevonjuk az irodalom keretébe. Ezért van, hogy Godenhjelm az ősrégi idők homályában keresi a finn irodalom kezdetét és tekintve a finn nép conservatív jellemét, teljes joggal szabad föltételeznünk azt, hogy a finn nép költött régente Agricola püspök ideje előtt számos évszázaddal ép úgy, a mint költ még ma is, legalább azon a vidékeken, melyeknek őskori jellegét a vasút és más czivilizáló eszközök még nem rontották meg. Egy angol nő, Miss Clive-Bayley egy-két év előtt beútatza a „Szamóczaország“ kevésbé járt tájékait és csodálattal vette észre, hogy a földművelés még mindig ugyanazon stádiumban van, a mint ezt a „Kalevala“ ban leírva találjuk. A kiszemelt föld tarlón hever néhány esztendeig, míg sűrű bozót lepi azt el. Annak idején aztán fölgyűjtják és elégetik a bozótot¹⁾ és a hamut beleszántják a földbe.

Godenhjelm könyvében azért több tért szentel a népköltészetnek, mint Szinnyei és csak azt kell sajnálnunk, hogy nem említ semmit a még élő runó-énekekről, mint pl. az öreg Paraske anyókaról, ki első runóját több mint 60 év előtt három éves korában tanulta s jelenleg valóságos eleven népköltési gyűjtemény, mert 3200 runónál többet

¹⁾ Lásd pl. Eero Järnefelt festményét a Finland in the XIX th. Century című díszmű 58. lapján.

tud könyv nélkül. Az 1894-diki helsingforsi kiállításban Paraskénak nem kevesebb, mint három arczképe volt kiállítva, melyeknek egyike kantelével, azaz a finn kobozzal ábrázolja őt,¹⁾ ámbár az anyóka minden zeneszer nélkül énekei dalait.

A finn népköltészet szerfölött érdekes mi ránk, magyarokra. Godenhjelm közöl egyes részleteket belőle. Egy strófa pl. a „Menen metsähän mäelle“ bekezdésű (23. 1) szakasztott mása az „A merre én járok“ című ismeretes magyar dalnak. A „Kinek nincsen szetetöje, babája“ című magyar népdalnak szintén megvan finn nyelven való mása, melynek még a versmértéke is ugyanaz, mint a magyaré. Ez aligha a véletlen játéka. Csak azt kell sajnálnunk, hogy kellő anyagi pártolás hiányában az összegyűjtött finn népköltészet nagy része még nem jelenhetett meg nyomtatásban és fölhasználatlanul hever a finn irodalmi társaság szekrényeiben. Paraske dalait Neovius lelkész gyűjti szorgalmasan.

Reméljük, hogy a Godenhjelm könyvét le fogják fordítani magyarra, s egyáltalában, hogy a finn néppel, nyelvvel, szokásaival, történelmével stb. sokkal jobban fogunk megismerkedni, mint a hogy eddig történt.

Kropf Lajos.

A parlamentarizmus a magyar jogban.

Irta Somló Bódog dr. Kolozsvárt 1896. 390.

Somló Bódogtól nemrégén egy érdekes füzet hagyta el a sajtót: A parlamentarizmus a magyar jogban címmel, mely némi aktualitással is bír. Nem csupán múlt értékű napi politikai szempontból, de mert újabban az államtudományok munkásai tudományos alakban is hangoztatták azt a kijelentést, hogy a magyar parlament a kabinetek mögött álló párt állandóságánál fogva s a kormányváltásoknál csak az egyik alkotmányos tényezőnek, t. i. a koronának döntése miatt nem valódi tükre az igazi parlamentarizmus eszmének.

Somló Bódog 39 oldalon könnyed, folyékony modorban s a magyar jogi irodalomban ritka csinnal mondja el a jelenlegi magyar parlamentarizmus előzményeit. A jelenlegi magyar parlamentarizmus, épen úgy, mint Európa egyéb államaiban, nem természetes fejlődés, hanem az angol mintának utánzata. Dolgozatának címe után, a szó igazi értelmét tartva szem előtt, a jelenlegi parlamentarizmusnak a közjogra való nagy befolyásának és természetének tárgyalását várhattuk volna, a szerző azonban a parlamentarizmus csiréit keresi a magyar jog történeti fejlődése múltjában.

Fejtegetései elején világosan és röviden jellemzi a nagy minta, az angol kormány szervezettörténetének bölcséletét és ezen a szemüvegen át nézi a magyar jogfejlődés természetét is. Felfogása értelmé-

¹⁾ Lásd A. Edelfelt festményét id. m. 50 lapján.

ben a magyar közjogi érzék kedvezőbb történelmi alakulások között bizonyára önálló magyar parlamenti kormányzatot hozott volna létre, de így is az angol másolat a magyar közjogi szellemtől kevésbé idegen, mint a többi európai népek alkotmányos életében. Somló talán túlságosan is szem előtt tartotta az angol fejlődést, midőn ennek szellemében bírálja a magyar közjog termékeit, elfelejtvén, hogy többféle úton lehet megközelíteni ugyanazt az igazságot, s hogy ha a magyar alkotmányos kormánysszervezet önálló irányban való fejlődésének jeleit keressük, inkább ki kell emelni az angolnak nem analog tulajdonságait. De ezt a merevségét természetessé teszi az a magas szempont, a melylyel talán az aranybulla híres ellenállási záradékának jelentőségét is kelletténél kisebbre szorítja.

Fonalának tovább fejtésénél ismerteti az Árpádházi törvényalkotás adatait s igazi megtartóztatással s fegyelmezett formaérzékkel marad ura az anyagnak és a bővebb fejtegetésekre csábító közjogi érdekességek felett. Inkább megéri, mint sem kifejti az egyes adatok tanulságait s az általános tanulság kifejtésének célját nem rendeli alá a részletkérdések szépségének. E dícséretet érdemlő megtartóztatása miatt, melylyel a mohácsi vést követő országgyűlési kodifikálási munkálatok felett is átsíklík, igazán sajnálhatjuk, hogy az 1231 évi aranybulla, az 1298. évi XXIII. t-czikkből a tanácsosokra nézve kiolvasott ellenjegyzési elv (Schwarz, Ladányi) s különösen a XVI. század változatos, országgyűlési tanulságai bővebb fejtegetését elejtette.

Ámde ezt erős forma-érzéke mentegeti, a mely mellett különösen stílbéli ereje, logikus, tiszta, átlátszó érvelése s folyamatos tárgyalási modora képezi dícséretes tulajdonságait. S a midőn stíljének előnyeit kiemeljük, teszszük ezt azért, mert a magyar jogi irodalmat oly hermetice elzárttá épen stílbéli gyarlósága teszi. Somló Bódog dr. ez érdekes kis fűzetét pedig melegen ajánljuk érdeklődő olvasóink figyelmébe, mert valóságos appetitorium e kérdés tűzetesebb tanulmányozásához.

Krenner Miklós.

Különfélék.

Arany és Tompa kiadatlan levelei.

Néhai Gáspár János, egykor kolozsvári s nagyenyedi tanár, később Alsófehér és Kisküküllő, majd csak Alsófehér vármegye tanfelügyelője sokoldalú műveltségénél és harmonikus, szelíd lelkületénél fogva számos kitűnőséggel, a legkiválóbb költőkkel, tudósokkal, politikusokkal állott bizalmas, baráti viszonyban.

E viszonynak köszönhetőek az alábbi levelek, a melyek azonban